

IDÉ

GRUNNLAG

Red. Lars Peder Nordbakken

LIFO
LIBERALT FORSKNINGSIINSTITUTT

www.lifo.no

”Liberal tenkning har alltid hatt blikket rettet mot hele mennesketheten, og ikke bare deler av den. De liberale ideene begrenser seg ikke til enkelte grupper; de stanser ikke opp ved grensene til landsbyer, provinser, nasjoner eller kontinenter. De er kosmopolitiske og økumeniske; de inkluderer alle og en hel verden. Liberalisme er i så henseende humanisme; og de liberale er verdensborgere og kosmopolitter.”

- Ludwig von Mises, 1927

IDÉ GRUNNLAG

Red. Lars Peder Nordbakken

LIFO
LIBERALT FORSKNINGSINSTITUTT

1. opplag, april 2007

© Liberalt forskningsinstitutt (LIFO)

Printed in Norway

Utgiver: LIFO

Formgivning, omslag og sats: Therese Thomassen

Produksjon: Grafisk Partner, Oslo

Det må ikke kopieres fra dette heftet i strid med åndsverkloven og fotografiloven eller i strid med avtaler om kopiering inngått med KOPINOR, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk.

Kopiering i strid med lov eller avtale medfører erstatningsansvar og inndragning, og kan straffes med bøter eller fengsel.

INN H O L D

Forord

LIFOs idégrunnlag

Liberale verdier

Frihetens infrastruktur

Liberale utfordringer

Forord

Liberalt forskningsinstitutt (LIFO) er en privat og uavhengig stiftelse med et ideelt formål. LIFOs formål er fastsatt i stiftelsens vedtekter:

"Stiftelsen skal arbeide for åndsfrihet, næringsfrihet og politisk frihet som grunnlag for en fullverdig livsstandard for alle"

Ideologisk står LIFO i den liberale idétradisjon, og skal gjennom sitt arbeid fremme en liberal samfunnsutvikling som slår ring rundt menneskeverdet, den personlige friheten og det personlige ansvaret, innenfor rammene av et liberalt demokrati på rettsstatens grunn. For LIFO er arbeidet for frihet en kontinuerlig oppgave i møte med stadig nye utfordringer – enten de representerer nye trusler eller nye muligheter for å videreutvikle et inkluderende samfunn preget av liberale verdier.

LIFO ser det som sin hovedoppgave å bidra til å

"Liberale drømmer ikke om noen fullkommen konsensus av meninger; kun om gjensidig befruktning av ulike meninger – med vekst i ideer som resultat."

- Karl R. Popper, 1963

skape bedre forståelse, ny kunnskap og økt oppslutning om de liberale verdiene som danner grunnlaget for et fritt samfunn og en fri markedsøkonomi - i tråd med vårt liberale idégrunnlag. Liberal samfunnsutvikling krever både

aktiv idéforvaltning, kunnskapsutvikling og opinions-

påvirkning. LIFO ønsker en bred borgerlig offentlighet, med aktiv kappestrid mellom ideer. Vårt bidrag til dette består i å oppmuntre og støtte utvikling av flere liberale røster i den norske samfunnsdebatten.

Dette heftet gir uttrykk for idégrunlaget som danner rammene for LIFOs virksomhet. Teksten er forfattet og redigert av styremedlem Lars Peder Nordbakken på vegne av styret i LIFO. Vi håper at innholdet i dette heftet vil være av interesse for alle som ønsker å ta del i LIFOs arbeid, enten det er gjennom donasjoner eller gjennom søknader om støtte til prosjekter som faller inn under stiftelsens formål.

Aage Figenschou

Leder av styret i LIFO

LIFOs idégrunnlag

LIFO anser seg gjennom sitt liberale idégrunnlag forpliktet til å fremme en samfunnsutvikling der menneskeverd, personlig frihet og personlig ansvar er grunnleggende verdier. LIFOs idégrunnlag er uløselig

“Der går et dypt skille – etisk og kulturelt – mellom de mennesker som setter makten høyest og de som setter retten høyest.”

- Trygve J.B. Hoff, 1945

knyttet til et menneskesyn som respekterer det enkelte menneskets egenverdi og som hevder alle menneskers likeverdige rett til å bestemme over sitt eget liv,

og til å ta del i samfunnets ulike arenaer for samarbeid og livsutfoldelse. En fullverdig livsstandard for alle forutsetter et samfunn som slår ring rundt den personlige friheten og det personlige ansvaret – på alle områder i samfunnet.

Den personlige friheten er et grunnleggende fellesgode for oss mennesker, og en uunnværlig kilde til menneskelig, sosial og økonomisk fremgang. Det uavhengige mangfoldet av menneskelige fellesskap som bygger på frivillig samarbeid og deltakelse må vernes mot kollektiv tvang og detaljreguleringer. For at den personlige friheten skal være reell trengs det vern mot alle former for maktkonsentrasjon og autoritær maktutøvelse – på alle områder i samfunnslivet.

LIFOs liberale forpliktelse er uløselig knyttet til å bidra til forbedringer og videreutvikling av de grunn-

leggende institusjonene som i praksis gjør den personlige friheten mulig og reell: rettsstaten, demokratiet, markedsøkonomien og det uavhengige sivile samfunnet. Beskyttelsen av disse institusjoners uavhengighet og integritet danner ryggraden i et velfungerende liberalt samfunn der utfoldelse av menneskelig kreativitet, virkestrang og samfunnsengasjement inkluderer alle.

“Den eneste permanente og ufeilbarlige kilde til forbedring er frihet, fordi den skaper like mange mulige sentre for forbedring som der finnes individer.” - John Stuart Mill, 1859

Det liberale idégrunnlaget som LIFO står for vil hele tiden møte på nye utfordringer i tråd med samfunnsutviklingen. For LIFO er derfor ikke friheten bare en tilstand, men også en kontinuerlig oppgave – i møte med nye trusler og muligheter, både nasjonalt og internasjonalt.

Liberales verdier

De liberale verdiene er blitt til gjennom en historisk evolusjon over flere hundre år, med sentrum i den vestlige verden. Det er ikke uten grunn at det særpregete verdi-

”Utvikling er i virkeligheten engasjement basert på frihetens muligheter.” - Amartya Sen, 1999

settet som over tid har vokst frem i Vesten (gjennom en uendelig serie av prøving og feiling – gode og dårlige tider

– krig og fred – revolusjon og konservering) nettopp er de liberale verdiene. Likevel er det feil å identifisere disse ideene utelukkende med ”Vesten”. Ikke bare har Vestens utvikling på mange viktige områder mottatt uvurderlige impulser og overleveringer fra andre kulturer. De typiske vestlige verdiene har også over tid vist seg å være universaliserbare, og har i betydelig grad slått både rot og skutt nye knopper over store deler av verden – ikke minst som en brobygger og skaper av fredelige relasjoner mellom ulike land, folkeslag, nasjoner, religioner og kulturer over en hel verden.

Vestens kjerneverdi, selve fyrtårnet i den vestlige kulturarven, og samtidig den overordnede liberale verdien, er den *personlige friheten*. Det vestlige frihetsidealet er forankret i et humanistisk grunnsyn som hevder alle menneskers likhet i menneskeverd, og at intet menneske skal behandles som et middel for andre – men tvert imot betraktes som sitt eget mål – med rett og plikt til å bestemme

over sitt eget liv som et fritt, uavhengig og ansvarlig menneske. Den personlige friheten er samtidig den store ideen og idealet som sammenfatter alle de øvrige liberale verdiene; personlig ansvar, personlig vekst og dannelse, toleranse og liberalitet (åpenhet for omverden), rettferdighet, likhet for loven, vern om menneskeverdet, liv og eiendom, fred, frivillig samarbeid, familien, samfunnsånd, personlig solidaritet, gjensidig tillit, samfunnsdeltakelse i felleskap med andre, personlig samfunnsansvar, fornuft, dialog, forbedring og utvikling – og mer til. Den personlige friheten er også overordnet alle underordnede friheter, og formidler et budskap om at friheten er forankret i respekten for hele mennesket – *personen*. Politisk frihet, næringsfrihet, åndsfrihet (trofrihet, ytringsfrihet og pressefrihet), organisasjonsfrihet, bevegelsesfrihet, samlivsfrihet – alle disse frihetene, og flere til, er alle avledet av den overordnede friheten: den personlige friheten.

Den personlige friheten er først reell og virksom når den gjelder likt for alle, og når den innebærer at det enkelte menneske er sikret mot vilkårlig maktutøvelse, tvang, vold og trusler om vold – uansett om friheten trues av enkeltmennesker, grupper av mennesker, organisasjoner, nasjonalstaten eller andre stater. Den personlige friheten er derfor heller ikke reell som et felles gode hvis den ikke er naturlig begrenset til å respektere alle menneskers like rett til et liv i frihet. Det liberale frihetsbegrepet har alltid hatt denne balansen i seg. Vi har et ansvar – som enkeltpersoner, familiemedlemmer og samfunnsborgere – for at alle gis mulighet til frihetsutøvelse, uavhengig av økonomiske eller sosiale forhold.

*"All makt korrupperer; absolutt makt korrupperer absolutt."
- Lord Acton, ca. 1890*

Å være liberal er ensbetydende med å forfekte, forsvare og fremme personlig frihet som et helt grunnleggende fellesgode for alle mennesker, motarbeide vilkårlig maktutøvelse, diskriminering og maktkonsentrasjoner – og å ta ansvar for seg selv, sine nærmeste, sine medmennesker og for samfunnet som helhet. Liberale ser på friheten som en kontinuerlig oppgave – ikke som en arrivert tilstand.

Den personlige friheten som grunnleggende maksime bygger på gjensidighet i mellommenneskelige forhold. De liberale verdiene kan knapt sies å bli praktisert

“Den farligste av alle former for intoleranse er den som oppstår i fravær av en doktrine, og som kun er drevet frem av primitive drifter.”

- Umberto Eco, 1997

på en ekte måte hvis de ikke også innebærer en god porsjon personlig *liberalitet*; det vil si en holdning preget av åpenhet og toleranse i møte med sin omverden – fra det

nære til det fjerne. Derfor kultiverer liberale også mellommenneskelige verdier som åpenhet, toleranse og respekt for ulikheter, og bidrar til å fremme kunnskapsutveksling og dialog på tvers av landegrenser, kulturer og religioner.

Denne liberale gjensidigheten er også en kilde til en grunnleggende fremtidsoptimisme som bunner i en fast tro på det enkelte menneskes skapende muligheter og evner, til å lære, og til å vokse i erkjennelse, kunnskap, visdom, etisk bevissthet og livsberikende omgang med andre. Liberale samfunn er typiske *high-trust societies*. Nettopp det er en vesentlig grunn til at samfunn som er preget av liberale verdier også fremstår som fredelige og anstendige, samt med en egen evne til å fremme mellommenneskelig solidaritet og frivillig samarbeid basert på en velutviklet og bredt forankret *sosial tillit*.

Frihetens infrastruktur

Liberale samfunn er kjennetegnet ved at de respekterer og sikrer alle menneskers likhet i frihet og menneskeverd. På sitt beste er liberale samfunn også kjennetegnet av kontinuerlig utvikling og forbedring av det *liberale systemet* som i praksis gjør friheten mulig og reell – og ikke minst av å skape fremgang i en bestemt betydning: Å gi stadig flere bedre muligheter

til å leve selvvalgte liv, og til å skape sin egen vei til et godt liv for seg selv og sine nærmeste. Velfungerende liberale

”Med hvilken rett kan vi egentlig snakke om et fritt samfunn, hvis ikke friheten inkluderer alle?”

- Ralf Dahrendorf, 2003

samfunn søker å maksimere alles virksomme frihet og muligheter for meningsfull livsutfoldelse. For at denne friheten skal være reell for alle er det en forutsetning at alle gis mulighet til å delta aktivt i arbeids- og samfunnslivet, blant annet gjennom å sikres tilgang til grunnleggende fellesgoder som utdanning, helsetjenester, rettssikkerhet og et robust sosialt sikkerhetsnett – mot å yte noe tilbake. Samfunn som ikke sikrer alle en viss minimumssikkerhet står i fare for å gjøre friheten til et privilegium for noen få – i stedet for å gjøre friheten til et alminnelig gode som er oppnåelig for alle. Velfungerende liberale samfunn baner veien for utøvelse av personlig frihet og ansvar basert på fire grunnpilarer. Disse fire grunnpilarene kan sies å utgjøre *frihetens infrastruktur* – grunnleggende institusjoner som på en

avgjørende måte gjør det mulig å snakke om et fritt samfunn som sikrer og fremmer personlig frihet i praksis:

- Rettstaten – *the rule of law* – alminnelig rettsikkerhet, likhet for loven og garanterte friheter og rettigheter som setter grenser for statens og organiserte interessers maktutøvelse. En konstitusjon som gir rettsvern for minoriteter samt et effektivt og uavhengig rettsvesen er avgjørende forutsetninger for den alminnelige rettsikkerheten i samfunnet.
- Demokratiet – et ensemble av institusjoner som gjør det mulig å forandre samfunnet uten bruk av vold, som gjør det mulig å kontrollere all maktutøvelse og sikre borgerne mot at makt misbrukes gjennom et sett av *checks and balances*, og som gir borgerne mulighet til å delta i den politiske maktutøvelsen. Ytringsfrihet og en fri og uavhengig presse som arena for offentlig opinionsdannelse er avgjørende forutsetninger for et levende demokratisk engasjement og bred deltakelse i vårt demokrati.
- Markedsøkonomien – basert på privat eiendomsrett, fri foretaksomhet, handel og prisdannelse, fritt yrkesvalg, åpen konkurranse og frie forbrukervalg basert på rettferdige spilleregler og produktive insentiver – lokalt, nasjonalt og internasjonalt. Et aktivt konkurransetilsyn og lovgivning for utøvelse av næringsvirksomhet som håndheves åpent og rettferdig, og som skaper størst mulig grad av likhet i rammebetingelser. Et mangfold av bedrifter, organisasjonsformer, forsknings- og

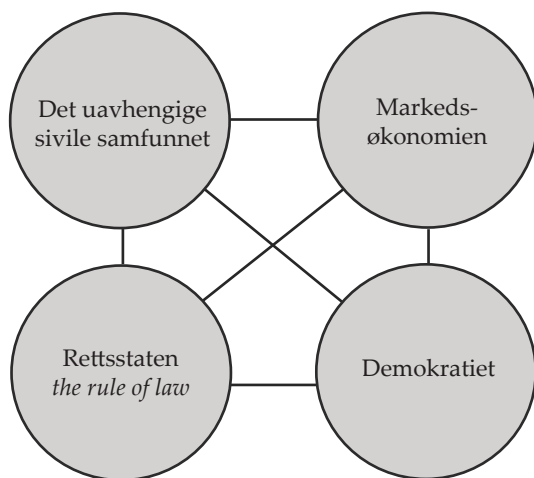
kunnskapsmiljøer utgjør viktige forutsetninger for en nyskapende og dynamisk markedsøkonomi i en verden preget av tiltagende økonomisk integrasjon og konkurranse på tvers av landegrenser – globalisering.

- Det uavhengige sivile samfunnet – alle former for frivillig samarbeid mellom mennesker omkring felles interesser, verdier, holdninger og hobbyer; den store frie arenaen for samfunnsdeltakelse som skaper frivillige felleskap og solidaritet mellom mennesker på tvers av en rekke skillelinjer i samfunnet for øvrig. Her finner vi de mange fellesskapene og nettverkene mellom frie samfunnsborgere. Deltakelse i politiske partier og demokratisk engasjement er en viktig del av et levende sivilt samfunn.

Det liberale systemet kan gis en spissformulert tolkning som et åpent og desentralisert samfunn som sikrer og underbygger alles virksomme frihet gjennom de fire kritiske grunnpilarene. Grunntanken her er, som figuren på neste side oppsummerer, at markedsøkonomien, rettsstaten, demokratiet og det uavhengige sivile samfunnet både betinger hverandre, og er kritisk avhengige av hverandre. Det betyr at *i den grad vi lykkes med å sikre autonomien og integriteten til hver av de fire grunnpilarene – i den grad vil vi også lykkes med å styrke det liberale systemets evne til å styrke enkeltmenneskets virksomme frihet.* Det er en stor utfordring – men det er langt fra noen utopi.

“Det Liberale demokratiet er en kilde til frihet fordi det er liberalt, det vil si at det respekterer enkeltmenneskets rett til frihet, samtidig som det er et demokrati, det vil si at det gjør regjeringen ansvarlig overfor de som regjeres.”
- Wilhelm Röpke, 1957

De fire grunnpilarene i det liberale systemet

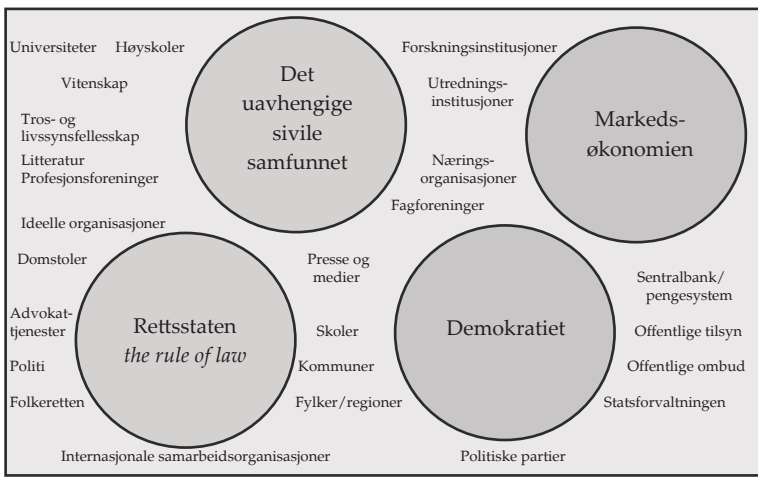
I et velfungerende liberalt samfunn sikres derfor borgernes reelle frihet gjennom en fornuftig *maktbalanse* mellom alle de fire grunnleggende institusjonene. Og motsatt: Friheten trues i den grad én eller flere av institusjonene skulle tilrive seg en dominerende posisjon og dermed true integriteten til de andre. Å sikre denne institusjonelle autonomien og maktbalansen er en kontinuerlig oppgave fordi verden hele tiden forandrer seg. Likevel er det påfallende hvor lite oppmerksomhet som vies dette viktige spørsmålet, som på mange måter kan kalles *grunnplattformen for alle liberale reformer*.

Grunnpilarene er imidlertid kun et utgangspunkt for å forstå omfanget og betydningen av det liberale *systemets* mangfold. Dette mangfoldet er igjen betinget av de

samme fire grunnpilarene. Når vi legger til dette utvidede mangfoldet får vi et mer levende bilde av hva vi mener med det liberale samfunnssystemet. I figuren nedenfor er dette mangfoldet av institusjoner forsøkt illustrert med de fire liberale grunnpilarene som tyngdepunkt. I virkeligheten er det alltid et dynamisk og åpent samspill mellom et desentralisert mangfold av uavhengige institusjoner som danner frihetens infrastruktur. Vi kan trygt tale om en kompleks sosial infrastruktur som både forutsetter stor grad av autonomi og frihet for å fungere, og som samtidig definerer den sosiale frihetens store nedslagsfelt, og de dertil hørende forbedringsmuligheter.

“Det overordnede og ledende prinsippet for dannelse, som sammenfatter det hele, er den helt vesentlige betydningen av menneskelig vekst og utvikling – i sitt rikeste mangfold.”
 - Wilhelm von Humboldt, 1792

Det liberale systemets mangfold av frie og uavhengige institusjoner

Illustrasjonen forsøker også å oppsummere hvor viktig det er å forstå markedsøkonomien i sitt helhetlige samfunnsperspektiv. Hvordan kan vi innrette oss fornuftig i fremtiden hvis vi ikke verdsetter både det frie mangfoldet som markedsøkonomien i seg selv representerer, samt det berikende mangfoldet av gjensidig avhengige institusjoner som markedsøkonomien utgjør en integrert del av? Markedsøkonomiens dynamiske vekstkraft ville utvilsomt lide stort av å "bli overlatt helt til seg selv", hvilket naturligvis også er en utopisk forestilling.

En viktig forutsetning for markedsøkonomiens vekstkraft er at den hviler på et fundament av trygghet, forutsigbarhet og tillit, både i juridiske og sosiale relasjoner. Denne tryggheten er basert på forutsigbarhet og er grunnlaget for å kunne tenke og handle langsiktig. Disse kvalitetene skaper lave transaksjonskostnader for all produktiv virksomhet og handel – en avgjørende vekstfaktor. Den sosiale tillitens kilder har i stor grad sitt utspring i det uavhengige sivile samfunnet, i rettsstaten og i et velfungerende demokrati. En velfungerende markedsøkonomi er helt avhengig av en større helhet – et velfungerende liberalt samfunnssystem.

En verdiskapende og dynamisk markedsøkonomi er avhengig av å bli komplettert og støttet av de andre liberale grunnpilarene og en rekke andre frie institusjoner

"I et fritt samfunn består det felles beste hovedsakelig i å gjøre det mulig å forfølge ukjente individuelle formål og hensikter."

- Friedrich A. Hayek, 1976

som skaper de fellesgodene og rammebetingelsene som en liberal markedsøkonomi betinger. Uansett hvor viktig den økonomiske friheten er, utgjør denne

friheten kun en del av et større og viktigere frihetsbegrep – den personlige friheten som øker våre muligheter for

livsutfoldelse og skapende engasjement innenfor alle samfunnsområder. Samtidig må vi tydelig erkjenne at markedøkonomien er den kanskje viktigste manifestasjonen av den virksomme friheten, ikke minst fordi den skaper de økonomiske verdiene som i sin tur gjør det mulig for stadig flere å ta del – som likeverdige deltakere – i samfunnets utallige ikke-kommersielle arenaer for livsutfoldelse, personlig vekst og kulturell berikelse.

Det liberale samfunnets *polysentriske* mangfold av frie institusjoner er derfor selve frihetens infrastruktur. Motsatsene er uten unntak preget av et mer *monosentrisk* samfunnssystem – hvilket i praksis betyr at staten, og dens maktbase, inntar en for stor plass i samfunnet og oftest resulterer i ensretting og sentralisert maktdominans. Slike sentraliserende krefter settes som regel i bevegelse gjennom en gradvis utvisking av de grensene som er med på å sikre integriteten til den enkelte uavhengige institusjon. Resultatet blir fort et samrøre som virker sentraliserende i sin samlede effekt. Nettopp her finner vi et tydelig skille mellom liberale og sosialdemokrater. I motsetning til sosialdemokrater vil liberale vektlegge følgende:

- At politikk i første rekke skal skape og forbedre rammebetingelsene for frihetsutøvelse, og ikke bedrive detaljregulering og innblanding i enkeltsaker.
- At grensene for politikkenes legitime sfære defineres strammere.
- Akseptere, og rent frem ønske, at det oppstår ulike måter å løse samfunnsoppgaver på, og at det derfor er ønskelig at uavhengige aktører tillates å ta del i slike utfordringer, og skape flere alternativer og stimulere til forbedringer gjennom konkurranse.

Vi trenger kanskje et nytt ord eller begrep for å understreke hvor sterkt en dynamisk og verdiskapende

"Jo friere og mer generell konkurransen er, desto mer fordelaktig vil all produksjon, arbeidsdeling og handel være for allmennheten."

- Adam Smith, 1776

markedsøkonomi er betinget av å utgjøre en del av et velfungerende liberalt system. Alt henger sammen, og markedsøkonomiens dynamiske egenskaper, fremfor alt dens vekstkraft, kan neppe forstås uten et forsøk

på å verdsette denne liberale helheten. Derfor kan det være på sin plass å benytte begrepet en *liberal markedsøkonomi* for å minne om de nevnte sammenhengene. I tillegg kan dette begrepet også tjene som en form for grensesetting i forhold til ulike økonomiske systemer - systemer som riktignok kan være tuftet på et markedsøkonomisk fundament, men som i sum har mer preg av å være en sammenblandingssøkonomi med så store innslag av reguleringer og statlige intervensjoner at markedsøkonomiens egen autonomi og uavhengighet i forhold til staten kan settes i tvil.

Liberala utfordringer

Et forsøk på å forstå noen viktige og dype utviklingstrekk i samfunnet kan være til hjelp for å sikre at arbeidet for liberale forbedringer tar hensyn til områder som sannsynligvis blir viktigere og mer relevante for fremtiden. Noen av våre fremtidige utfordringer kan vi allerede se konturene av, og inkludere blant andre de som er beskrevet i postulatform nedenfor:

1. *Verdier, og bevissthet på verdier som vi står for og ønsker å fremme, blir stadig viktigere som bindemiddel i et samfunn preget av færre faste holdepunkter i den menneskelige tilværelse, og som grunnlag for å treffe fornuftige valg i et samfunn preget av stadig flere valgmuligheter.*

Arbeidslivet er preget av stadig større forandringshastighet, flere omstillinger og hyppigere jobbskifte. Fremtidens arbeidsliv vil for stadig flere innebære færre faste holdepunkter over tid, sammenlignet med tidligere. Mangfoldet av oppvekstvilkår, familieoppløsninger, flytting, og et hverdagsliv preget av flere og løsere bindinger til andre mennesker forsterker oppløsningen av faste holdepunkter. Velstandsutviklingen åpner også for langt flere valgmuligheter, så vel livsberikende som livsødeleggende. Et bevisst forhold til grunnleggende verdier er avgjørende både som et sosialt lim mellom mennesker og som grunnlag for kloke valg.

Hvilke verdier vi står for og fremmer er også bestemmende for hva slags samfunn vi får. En liberal samfunnsorden er utenkelig hvis ikke tilstrekkelig mange mennesker deler et sett av verdier som underbygger de grunnleggende liberale institusjonene. En kritisk forutsetning for et liberalt samfunn er at samfunnet er preget

"Demokrati og frihet er ikke bare ord, men livsformende verdier."
- Theodor Heuss, 1949

av selvstendige og uavhengige mennesker som tar ansvar for seg selv og sine nærmeste. Det finnes ikke noe substitutt for det personlige ansvaret. Like vanskelig er det å forestille seg et levende demokrati uten myndige samfunnsborgere – selvstendige og uavhengige mennesker med sivilt mot, som tør hevde sine meninger, og som ikke viker unna sine forpliktelser til å ta del i ansvaret for fellesskapet.

Verdier er uvurderlige sosiale bindemidler, fra det lokale til det globale nivået. De faste holdepunktene i det internasjonale samfunnet som tidligere var så preget av gjensidig avskrekking mellom øst og vest er oppløst, og reiser på nytt spørsmålet om hvilke nye bindemidler

"Alle mennesker har rett til å tilhøre en tradisjon, men ingen tradisjon har rett til å bestemme over mennesker."
- Thomas Hylland Eriksen, 1993

som kan bidra til å skape sikkerhet, fredelige relasjoner og fremgang for verdenssamfunnet. De liberale verdiene som fremmer personlig frihet, ukrenkelige menneskerettigheter, ansvarlighet, liberalitet, toleranse og en rettsbasert verdensorden står her i en særstilling. De er de eneste som har vist seg å være universaliserbare, og de eneste verdiene som med rette kan kalles kosmopolitiske.

2. *En fri og dynamisk markedsøkonomi, preget av et produktivt mangfold av innovasjoner, blir stadig viktigere som et svar på globaliseringens utfordringer.*

Økt internasjonal konkurranse og tettere internasjonal økonomisk integrasjon gjennom markedsprosesser (økonomisk globalisering) øker betydningen av å fremme en næringsutvikling som gjør det lettere å mestre forandring. Det betyr at næringsfriheten og liberalisering av økonomien blir viktigere for å frigjøre de menneskelige kreftene som kreves for å skape dynamisk vekst og økte muligheter for alle til å oppnå personlig vekst gjennom meningsfulle og lønnsomme jobber tilpasset egne evner og anlegg. På sikt kan den særnorske avhengigheten av olje og gass dessuten vise seg å bli en risikabel sovepute, som i verste fall kan utløse et alvorlig kollektivt omstillings-sjokk.

Norge trenger en mer liberal økonomisk politikk som legger forholdene bedre til rette for dynamisk verdiskaping

“Verden trenger mer globalisering, ikke mindre. Men vi vil kun få mer og bedre globalisering hvis vi får bedre stater.” - Martin Wolf, 2004

basert på et robust privat næringsliv og privat entreprenørskap. Sentrale utfordringer for fremtiden blir å redusere den statlige og korporative innflytelsen i næringslivet, styrke den åpne konkurransen på flere områder, samt på generell basis fremme privat kapitalformasjon, entreprenørskap og nyskaping. Det krever både et skarpere skille mellom stat og næringsliv, og en konsekvent politikk som skaper sterkere produktive insitamenter – på lik linje for alle – blant annet gjennom enklere og mer transparente reguleringer, en lavere skattebyrde, liberalisering av produkt- og arbeidsmarkedet, effektivisering og kvalitetsheving innen offentlig

tjenesteyting, samt økt konkurranseutsetting av beskyttede næringer. For å lykkes trenger vi å skape en riktigere og mer realistisk forståelse av at økonomisk liberalisering er hovedkilden til økt verdiskaping.

I våre internasjonale relasjoner trengs det et sterkere engasjement for friere handel og friere bevegelighet for ideer, kunnskap, tjenester, produkter, kapital og mennesker. Vi lever i en åpen og innovasjonsbasert økonomi som er kritisk avhengig av internasjonal åpenhet og konkurranse. Et tilbakeslag i arbeidet for friere handel og samkvem vil lede til økende proteksjonisme og isolasjonisme i stadig flere land, noe som vil være en ulykke for norsk økonomi.

3. *Personlig kunnskaps- og kompetansevekst og aktiv livslang læring blir en stadig viktigere kilde til enkeltmenneskets grunnleggende opplevelse av trygghet – og som kilde til videreutvikling av den sosiale tilliten i samfunnet.*

Vellykket verdiskaping gjennom en velfungerende markedsøkonomi er betinget av at samfunnet er preget av verdier og holdninger som fremmer personlig ansvar for

*“Liberal samfunnsforbedring betyr: At stadig flere får bedre muligheter til å leve selvalgte liv.”
- Ralf Dahrendorf, 2003*

livslang læring og kunnskapsvekst. Arbeidslivet til den enkelte blir også i større grad et personlig dannelsesprosjekt.

Derfor blir det også en stadig større samfunnsutfordring å skape gode rammebetingelser og styrke insitamentene for at stadig flere tar et aktivt ansvar for sin egen kompetanseutvikling. Tidligere tiders opplevelse av trygghet gjennom en fast og sikker jobb blir i stadig større grad omvandlet til trygghet gjennom kompetanse og kunnskap – kompetansetrygghet. Verdiskaping gjennom et mangfold av produktive innovasjoner forutsetter en utbredt vilje og

evne til kontinuerlig personlig utvikling. Inngangsporten til deltakelse i samfunnet går gjennom arbeidslivet.

Det er derfor både en personlig ulykke og en ulykke for samfunnet at mange synes å falle utenfor i tidlig alder fordi de på skolen ikke klarer å tilegne seg grunnleggende ferdigheter. Særlig farlig er det om spesielle grupper er overrepresentert blant dem som ikke lykkes å entre arbeidslivet. Det er derfor en viktig samfunnsmessig investering å bruke fellesskapets ressurser på en slik måte at denne gruppen blir så liten som mulig.

4. *Stadig flere samfunnsutfordringer krever aktiv deltakelse og bidrag til internasjonalt samarbeid – ikke minst for å fremme en internasjonal rettsorden og gode relasjoner basert på universaliserbare liberale verdier – på tvers av nasjonalstater, kulturer, religioner og en rekke andre skillelinjer i det internasjonale samfunnet.*

Det er vanskelig å forestille seg fremgang gjennom videreutvikling av frihandel, fri økonomisk integrasjon, fred, sikkerhet, det "rettsbaserte samfunnet av verdensborgere" som Immanuel Kant forfektet, effektiv fattigdomsbekjempelse, ansvarlig miljøforvaltning og fri utveksling av ideer, kunnskap, litteratur og kulturytringer på tvers av landegrensene uten at det utvikles bedre internasjonale relasjoner. Vi må ha relasjoner preget av anstendighet, med rettferdige spilleregler som gjelder likt for alle. Slike verdier kommer ikke av seg selv – og liberale bør være de som går foran med et godt eksempel.

I Norge har vi dessuten noen særegne utfordringer med manglende engasjement og deltakelse i det inter-

"En forfatning som skaper størst mulig frihet former lover på en slik måte at den enkeltes frihet eksisterer sammen med alle andres frihet."
- Immanuel Kant, 1787

nasjonale samarbeidet i vår egen verdensdel. I en verden med stadig flere globale problemer og utfordringer må man være villig til å delta aktivt i forpliktende samarbeid om bedre løsninger – både globalt og regionalt.

5. *Et sosialt utviklingsmønster som i økende grad preges av individualisering, selvrealisering og søking etter "det gode liv" betyr også at forståelse og respekten for den personlige frihetens grenser og det personlige ansvarets betydning blir viktigere.*

Selve verdigrunnlaget som ligger til grunn for personlig frihet og ansvar må pleies, forbedres og tydeliggjøres hvis vi vil unngå at individualiseringen og selvrealiserin-

"Frihet betyr menneskets mulighet og evne til å treffe meningsfulle beslutninger i sin egen livssituasjon." - Lars Roar Langslet, 1974

gen skal slå ut i ansvarsløshet, grådighet, intoleranse og asosiale holdninger og handlinger. Den personlige friheten vil aldri bli tryggere enn styrken i vårt engasjement for frihetens grunnleggende institusjoner og verdigrunnlag gjør oss fortjente til. Selvrealisering og individualisme blir ofte alt for lett sett på som en automatisk konsekvens av kommersielle og liberalistiske trekk i samfunnet. Ser man tilbake i tid kan det være vel så nærliggende å betrakte det kulturradikale "opprøret mot autoriteter" som en kilde til overdreven vektlegging av selvrealisering. Hvis mange i dag synes å ha lagt for stor vekt på krav om individualisme og for liten vekt på plikter og felleskap kan det derfor synes som om årsakene ikke i første rekke ligger i for stor oppslutning om liberale verdier – men kanskje vel så mye i en manglende forståelse og verdsettelse av hva de liberale verdiene egentlig står for.

Et annet aspekt er tryggheten på oss selv som

samfunn i møte med andre kulturer i skjæringspunktet mellom hvilke verdier som må anses som universelle og ubrytelige, og hvilke verdier som egentlig er kulturelt betinget og situasjonsbestemte og hvor andres måte å se tingene på kan være like gyldige som vårt eget syn.

6. *Våre fellesgoder er hele tiden i bevegelse og stiller både samfunnet og vårt verdigrunnlag på nye prøver og utfordringer. Det gjelder blant annet vårt forvalteransvar overfor fremtidige generasjoners mulighet til å leve et liv i harmoni med naturens mangfold og bærekraft.*

Forurensninger, klimaforandringer og et truet biologisk mangfold blir stadig viktigere utfordringer, og verdsettelsen av ren natur, ren luft, rent vann og en natur i balanse med seg selv vil øke i takt med vår stadig økte tilfredsstillelse av materielle behov. Gode fellesløsninger på miljøutfordringene vi står overfor lokalt, nasjonalt og globalt er av stor betydning for å sikre fremtidige generasjoners livsgrunnlag. For liberale er det ikke uvesentlig hvordan dette store fellesgodet ivaretas, og det blir en kontinuerlig oppgave å bidra til at de virkemidlene som tas i bruk også er i tråd med vårt liberale verdigrunnlag.

Liberal miljøpolitikk har som ledetråd å skape markedsbaserte insitamenter som fremmer miljøvennlige løsninger innen produksjon, transport og forbruk, og å unngå statlige tvangstiltak og situasjonsbestemte inngrep. Miljø- og klimautfordringene kan ikke tolkes som en rettferdiggjøring av vilkårlig og autoritær

"Hvis vi ønsker å gjøre verden til et bedre sted, må vi ikke fokusere på feil ved markedsøkonomien, men rette søkelyset på all dobbelmoral, grådighet og stupiditet som ofte rir politikken som en mare, i så vel rike som fattige land."

- Martin Wolf, 2004

maktutøvelse. Også miljøutfordringene lar seg best løse gjennom et mangfold av initiativ og innovasjoner basert på produktive insitamenter. For å lykkes kreves det et sterkere internasjonalt engasjement for å utvikle multilaterale regler og mekanismer som sannsynliggjør reelle fremganger.

7. *Hvor grensene bør gå for politikkenes domene og for statens rolle og makt i samfunnet er et evig liberalt tema. Jo mer kompleks samfunnet blir, med behov for et stadig større antall av spilleregler og rammebetingelser, desto større blir også mulighetene for at det kan oppstå skjulte maktkonsentrasjoner og uheldige koblinger mellom sterke interessegrupper og myndighetene.*

Vi lever i et samfunn der mange krever samme løsning på en lang rekke problemer. Det innebærer at statens makt og nærvær gjør seg gjeldende på et økende antall områder. Det lar seg vanskelig gjøre å overlate til lokaldemokratiet å bestemme ressursanvendelsen på sykehjem, og samtidig forvente at standarden skal være helt lik i alle kommuner. Vår manglende vilje til å akseptere ulikheter medfører en stadig reduksjon av lokaldemokratiet, og en tilsvarende økning av statens innflytelse. Når politikere legger seg opp i alt undergraves en av politikkenes viktigste roller; å skape like rammebetingelser, samt å spre makt og myndighet. Det er en viktig liberal oppgave å definere grensene for statens makt og politikkenes rolle i samfunnet.

Det er ikke vanskelig å forestille seg en rekke nye trusler mot friheten og en liberal samfunnsorden som følge av at statens roller og reguleringer blir stadig flere. Blir statens makt for stor følger det med på kjøpet at mulighetene til å kontrollere statens direkte og indirekte maktutfoldelse

blir stadig vanskeligere. Faren er derfor til stede for at maktutøvelse kan komme til å anta mer autoritære og skjulte former, og for at det oppstår korrupsjon og utilbørlig rent seeking på stadig flere områder i samfunnet – ikke minst gjennom interessekoblinger og rolleblandinger i de lukkede rom. Det er eksempelvis ikke uproblematisk at staten både opptrer som dominerende eier, kontrollør og rammesetter for kommersielle selskaper. I tillegg er det i seg selv et viktig spørsmål hvor store ressurser det offentlige skal legge beslag på. Det er et spørsmål som ikke bare dreier seg om nivået på skatter, avgifter og statlige overføringer og støt-teordninger isolert sett. Det dreier seg også om hvordan samfunnet legger til rette for entreprenørskap, privat og desentralisert kapitalformasjon og sparing – for ikke å glemme mulighetene for å finansiere et uttall av gode formål i det sivile samfunnet, uavhengig av stat og myndigheter. På sikt dreier det seg til og med om hvor mange uavhengige røster som tør å gjøre seg gjeldende i samfunnsdebatten.

"Liberale mistror enhver form for maktkonsentrasjon, fordi vi vet at enhver makt som ikke begrenses av motmakt, før eller senere vil bli misbrukt." - Wilhelm Röpke, 1947

De syv nevnte utfordringene representerer kun et lite utvalg. Likevel er de mer enn tilstrekkelige til å motbevise forestillingen om at markedsøkonomien og det liberale demokratiet har seiret for evig og alltid – *the end of history*. En slik forestilling er ikke bare farlig, den er både naiv og feilaktig. Hvem kan vel påstå at ikke friheten trues i dag, så vel i Norge som i

"Det liberale begrepet om fremgang er på en og samme tid både økonomisk, politisk og kulturelt – ellers eksisterer det ikke." - Mario Vargas Llosa, 1998

resten av verden? De totalitære truslene har blitt færre, men samtidig tyder mye på at ulike former for autoritarisme, særbehandling, maktkonsentrasjon og ensretting både er blitt flere og mer alvorlige. Hvordan står det egentlig til

"Der finnes et hav av forskjell mellom det å behandle alle likt, og det å forsøke å gjøre alle like."
- Friedrich A. Hayek, 1976

med forståelsen av markedsøkonomien – er den så uhemmet fri som noen vil ha det til? Hvordan står det til med rettsstatens fri-og rettighetsgarantier,

likheten for loven, maktfordelingen og demokratiets helse-tilstand? Og, hvor uavhengig er egentlig det "uavhengige sivile samfunnet" – i forhold til staten, kommunene og organiserte særinteresser?

For liberale som setter den personlige friheten opp som en helt grunnleggende samfunnsverdi, og som ikke bare betrakter friheten som et gode, men også som en oppgave, er det utvilsomt mange oppgaver å ta fatt på. LIFO vil ta ansvar, og skal gjennom sitt virke bidra til at flere av disse oppgavene blir løst på en god måte. I dette arbeidet vil idégrunlaget og de liberale verdiene som er beskrevet i dette heftet være vårt kompass.

”Jeg ser klart for meg de europeiske verdiene, som er blitt formet gjennom historien: Respekten for menneskets egenverdi, dets rettigheter og verdighet; solidaritetsprinsippet; rettsstaten og likhet for loven; beskyttelsen av mindretallet; demokratiske institusjoner; maktfordeling; politisk pluralisme; respekten for privat eiendom, private foretak og markedsøkonomien, så vel som det å fremme det sivile borger-samfunnet.”

- Vaclav Havel, 2000